

Ob koncu leta je bila odprta tudi prva samostojna knjigarna za domačo, ostalo jugoslovansko in tujo literaturo.

Založbam je veliko do tega, da bi dosegle knjigarne prav v prodaji knjige vedno večji promet. Pri tem je odločilnega pomena vprašanje knjigotrškega kadra. Za to nalogo skrbi tudi strokovni odbor za založništvo in knjigotrštvo pri Trgovinski zbornici za LRS. To šolsko leto že obstaja pri Šolskem centru za pouk trgovinskega kadra v Ljubljani poseben oddelek za knjigotrštvo z 20 gojenci iz Ljubljane. Pri Delavski univerzi »Boris Kidrič« bo začel z novim letom prvi redni trimesečni tečaj za izpopolnjevanje osebja založb, ki mora skrbeti za razširjanje njihovih kakor tudi vseh drugih knjig (knjigariji, poverjeniki, akviziterji itd.).

Da bi založbe opozorile na zaloge svojih in sploh vseh za nakup še razpoložljivih slo-

venskih knjig, so ob koncu leta izdale poseben »Katalog«, v katerem je zabeleženih nad 2500 knjig, ki so v skladiščih slovenskih založb in bi morale najti čimprej pot v roke bravcev, katerim so namenjene.

Za propagando knjige so priredile založbe v Ljubljani knjižni sejem leta 1960 in 1961. S tem bodo založbe nadaljevale tudi v bodoče. Knjigarne pa prirejajo ob istem času razprodajalne sejme (Teden knjige). V tem času so prodajne cene knjig znižane do polovice.

OPOMBE

1. A. Gspan-J. Badalič: Inkunabule v Sloveniji, Ljubljana 1957. — 2. J. Logar: 130 let Blasnikove tiskarne, Ljubljana 1959. — 3. Podatki založb. — 4. Slovenska bibliografija za dobo od 1945 do 1957, Ljubljana. — 5. Stanje znanstvenega, poljudnoznanstvenega in strokovnega časopisja v LRS v letu 1960.

ŠOLSKE KRONIKE

IVAN SIMONIČ

V bivši Avstro-Ogrski je pretekla zelo dolga doba do državnega razpisa, da morajo voditi šole med uradnimi knjigami tudi šolsko kroniko. Dokler je bilo šolstvo v rokah cerkve, ni bilo zakonito in natančno predpisane šolske administracije ter se tudi ni zahtevalo kako kronološko beleženje podatkov o šolskem življenju in delu. Tudi ko je postalo šolstvo pod vplivom prosvetljenih idej državna zadeva, terezijanski obči šolski red z dne 6. decembra 1774 ni zahteval med uradnimi knjigami in formularji šolske kronike. O njej ni še nič govora v »Politični ustavi nemških šol« iz leta 1805 niti v njenih poznejših izpopolnjenih izdajah. Celo avstrijski državni ljudskošolski zakon z dne 14. maja 1869 je izrecno še nikjer ne omenja. Šele v ukazu z dne 20. avgusta 1870 za izvršitev ljudskošolskega zakona jo predpisuje v 33. členu kot uradno knjigo minister za uk in bogočastje.¹ Ukaz je stopil v veljavo s šolskim letom 1870/71. Nadaljnje delo glede navodil za izpolnitev ministrskega ukaza je spadalo v kompetenco posameznih deželnih šolskih svetov. Ti so z navedenim šolskim letom sicer izdali vsak s svojo okrožnico navodila in tudi formularje za vodenje šolske administracije, vendar pa glede kronike niso določili ničesar. Na mnogih šolah so se podjetnejši in razboritejši učitelji znašli brez potrebnega navodila za kroniko ter so se

lotili njenega pisanja po svoji iznajdljivosti. Delo na tem področju je našlo pot že v prvi letnik »Laibacher Schulzeitung« leta 1873 s člankom »Über Schulchroniken.«² Anonimni avtor sicer tu ne podaja jasne slike, kako naj bo snov v kroniki razporejena in kaj vse sodi vanjo, vendar piše, da se naj beležijo brez stroge notranje povezave takšni zgodovinski dogodki, ki so vplivali na nastanek, razvoj in napredek ali pa tudi na propadanje šole. V določenih presledkih se morajo pokazati tudi statistični podatki o stanju zavoda in njegova zgodovina mora biti razvidna za vsako leto posebej. Končno poudarja, da se šolske kronike ne smejo pisati po vzorcu letnih poročil kranjskih šol, ker so ta v podatkih preskopa in preveč šablonska. Medtem ko se nekateri deželni šolski sveti sploh niso zavzeli za večjo enotnost v pisanju šolskih kronik, je bil za velik del Slovenije dalj časa zelo pomemben načrt za kroniko, ki ga je izdal štajerski deželni šolski svet 6. junija 1878.³ Načrt, ki so ga poslej vsebovali za svojo notranjo naslovno stranjo knjižni kroniški formularji graškega knjigarnarja in založnika Ulricha Moserja, ima dva dela, in sicer I. del navodilo za pisanje kronike za čas od ustanovitve šole do leta 1868/69, II. del pa navodilo za prikaz delovanja šole od navedenega datuma dalje. Načrt je z navodilom zelo natančen in na koncu poudarja, da

naj obsega kronika vse, kar se tiče šole in je kaj pomembno, pri historyčnih podatkih pa je treba navesti vir in pri ustnih izročilih izporočitelja. Kljub temu, da je bila s tem in z noticami v nekaterih učiteljskih glasilih že utrta pot za pisanje šolskih kronik, se je obrnil še leta 1890 neki mlajši učitelj na uredništvo »Učiteljskega Tovariša« z vprašanjem za nasvet, kako in kaj se naj vpisuje v šolsko kroniko. Odgovoril mu je bolj na kratko s prikazom bistva kronike učitelj Ivan Zupanec iz Velikih Poljan,⁴ naslednje leto pa je napisal Franc Marolt daljši članek z naslovom »Učitelja - voditelja uradne knjige«, v katerem je podal primerna navodila in zraven poudaril, naj bo šolska kronika lična, v platno vezana knjiga z boljšim papirjem, piše pa se naj natančno, vestno, objektivno in dostojno.⁵ Po vsem tem je še sam kranjski deželni šolski svet izdal 8. septembra 1893 predpis z navodilom, kako je spisovati šolsko kroniko.⁶ To navodilo, ki vsebuje mnogo drobnega naštevanja ter ima poudarek na objektivnosti in dostojnosti poročanja, je postalo sčasoma osnova za pisanje šolskih kronik na slovenskem ozemlju. Navodilo so založniki v Ljubljani Rudolf Milic, Dragotin Hribar in pozneje Učiteljska tiskarna v Ljubljani ter Zvezna trgovina v Celju, natisnjeno na listu, vlagali in uvezovali v notranje ospredje svojih formularjev kronik kvartnega formata. Po istem navodilu, le neznatno popravljenem, so pisali šolske kronike tudi skozi vso dobo stare Jugoslavije, takoj po osvoboditvi pa so dobili formularji kronik, ki jih zalaga in prodaja Državna založba Slovenije, tekst tiskanega navodila močno skrajšan in primerno prekrojen z opozorilom, da mora biti v kronoloških podatkih posebno točno prikazano vse krajevno življenje med narodnoosvobodilno borbo.

Pred državnim ukazom o vpeljavi šolskih kronik je škof A. M. Slomšek dne 19. decembra 1855⁷ ukazal župnikom lavantinske škofije, da morajo uvesti župnijske kronike povesod, kjer jih še nimajo ter jih morajo voditi po vzorcu Celjske kronike Ignaca Orožna. Dne 14. aprila 1856 je odredil,⁸ da morajo beležiti tudi razne podatke o razvoju farne šole in s tem seznaniti učitelje. S tem je dal pobudo za pisanje šolskih kronik. Zato se sklicuje nadučitelj Franc Praprotnik v predgovoru svoje Kronike ljudske učilnice pri D. Mariji v Puščavi na Pohorju leta 1884⁹ najprej na ta Slomškov predpis in za njim na 14 let kasnejši državni ukaz z dne 20. avgusta 1870.

Vendar se je pojavil začetek šolskih kronik, katerih predhodniki so bili zapisniki učiteljskih konferenc, že mnogo prej, in sicer ob koncu XVIII. stoletja. Tipičen predhodnik šolske kronike iz XVIII. stoletja je 275 strani obsegajoči »Prothocollum der Kais. Königl. Hauptschule zu Zilli, welches ist errichtet worden Anno 1777« in so ga pisali od takratne ustanovitve šole dalje. Njegovi kronološki zapiski so zaključeni s 7. januarjem 1831, iz neznanega vzroka pa jih od leta 1783 do 1811 ni nihče pisal.¹⁰ Kot prva šolska kronika na slovenskem ozemlju iz XVIII. stoletja se javlja »Chronik der Trivialschulen im Cillier Kreise vom J. 1793 bis incl. 1796«. Po tej kroniki, na katero se sklicuje učitelj Franc Jamšek, ki je napisal »Kroniko slovensko-nemške ljudske šole v Reichenburgu«, sta bili osnovni šoli v Brestanici in v Laškem najstarejši trivialki v nekdanji celjski kresiji.¹¹ Naslednji primer šolske kronike je »Chronologische Geschichte der k. k. Normal-Hauptschule zu Laibach von ihrer Entstehung bis zum Jahre 1816«. Takrat jo je začel pisati ravnatelj normalne glavne šole Eggenberger in je posegel nazaj do leta 1773. Za njim so jo nadaljevali njegovi nasledniki na šoli in poznejšem učiteljišču vse do leta 1918.¹² Od leta 1916 dalje je pisana v slovenščini. Nadaljnje svojstvene primere šolskih kronik predstavljajo tri kronike, ki so jih osnovali v petdesetih letih XIX. stoletja učitelji na treh šolah v Savinjski dolini, in sicer v Žalcu leta 1855, v Grižah 1856¹³ in v Teharjih 1857. Vse tri so pisane z veliko ljubeznijo in čutom do šole in zgodovine. Najlepša med temi je žalska kronika, vezana v telečje usnje, v kateri je učitelj Franc Kovač med drugimi zanimivostmi dobro opisal znameniti slovenski tabor v Žalcu, ki je bil 6. septembra 1868. Naslednje desetletje ni prineslo v pisanju šolskih kronik nobene pozitivne, nato pa je šolsko kronopisje polagoma napredovalo ter je doseglo razmah šele proti koncu XIX. stoletja, ko so knjigarnarji prevzeli založništvo in prodajo primernih formularjev kronik z uvezanim navodilom.

Šolske kronike so vsebinsko zelo zanimive knjige. Dajejo v glavnem podatke o ustanovitvi, delu in razvoju šol ter o okoliščinah, ki so pouk pospeševale ali ovirale. Prikazujejo težko pot, ki jo je moralo prehoditi v preteklosti slovensko šolstvo v borbi s tujimi in reakcionarnimi silami. Pričajo, da je bil napredek mogoč le z vztrajnim in nesebičnim delom, ki ga je opravljalo učiteljstvo. In to je opravljalo pravo pionirsko delo tako v prosvetljevanju ljudstva kakor tudi v naprednem razvoju gospodarstva. Učitelji

na vasi so bili vodje vsega kulturno-prosvetnega življenja in gospodarskega napredka. Razvoju kmetijskega gospodarstva v Sloveniji, zlasti sadjarstva in čebelarstva je kazalo pot v glavnem njihovo delo. Razen tega prinašajo kronike podatke o raznih krajevnih znamenitostih, vremenskih ekstremih, elementarnih in drugih nesrečah, epidemijah, zatiranju sadnih škodljivcev, letini, dražnji, pogozdovanju in drugih melioracijah, folklori, ustanavljanju in delovanju zadrug in društev, gradnji prometnih komunikacij itd. Skratka: dobre šolske kronike imajo toliko pomembnih podatkov, da ne more mimo njih nihče, kdor hoče natančno podajati določeno krajevno zgodovino, gospodarstvo, kulturnopolitične razmere itd.

Glede vrednosti šolskih kronik kot zgodovinskih virov je naglasiti to, da so med njimi dobre in slabe. Dobre so tiste, ki so pisane progresivno s študijem virov, objektivno, vestno, prizadevno ter z osebno zavzetostjo za šolo, vzgojo in druge stvari, o katerih poročajo. Razgledani kronisti se ne omejujejo samo na dogajanje v šoli in šolskem okolišu, ampak se ozirajo tudi na vse pomembne dogodke v državi in zunanjem svetu. Slabe kronike, ki so pisane le po službeni dolžnosti, so suhoparne, pomanjkljive, revne podatkov ali pa jih za nekatera leta ali več let skupaj niti nimajo zapisanih. Največ so v takih krajih, kjer so se učne moči pogosto menjavale in se zaradi tega niso mogle ali hotele poglobiti v problematiko svojega šolskega okoliša. Med kronikami so slabe tudi take, ki zaradi kakih strankarskih pogledov niso objektivne ali pa niso dovolj razlikovale bistvenih stvari od nebistvenih. Pomanjkljivost nekaterih šolskih kronik se kaže tudi v tem, da so se za daljno preteklost prerade zatekale k nepreverjenemu ustnemu izročilu, medtem ko se razpoložljivih pisanih virov niso poslužile ali pa so jih premalo izčrpale. Končno je treba omeniti med slabimi šolskimi kronikami še tiste maloštevilne, ki jih je napisal na našem ozemlju okupator. Napisane so na eni strani zelo objestno in šovinistično, na drugi strani pa so zelo pristranske in skope s podatki ter namenoma ne prikazujejo pravega stvarnega stanja.

Posebno mesto zavzemajo pri nas šolske kronike, ki obravnavajo dobo narodnoosvobodilne borbe. Ker so te napisane po posebnem naročilu ljudske oblasti in vrh tega še z lastno vneto in prizadevnostjo, so podane za mnoge šolske okoliše zelo temeljito. Ilustrirajo vse dogajanje na svojem področju v omenjeni dobi ter tako predstavljajo neprecenljiv zgodovinski vir, mimo katerega ne

more nihče, kdor hoče bolj podrobno prikazati novejšo zgodovino določenih manjših področij.

Deloma pod vplivom temeljitejše obravnave dobe NOB in še bolj v zavestni sprostivni pri izgradnji socialistične države se na mnogih šolah pišejo kronike po osvoboditvi bolje kakor v prejšnjih časih. Revolucionaren prelom s preteklostjo so nastopile v ideološkem pogledu, izboljšale pa so se toliko bolj, kolikor temeljiteje dialektično objasnjujejo razvoj šolskega dela z življenjem in potrebami družbe ter povezavo z vsemi važnimi političnimi, gospodarskimi in zgodovinskimi dogodki. S sedanjo šolsko reformo so dobile šolske kronike nov poudarek na svoji aktualnosti.

OPOMBE

1. Verordnungsblatt für den Dienstbereich des Ministeriums für Cultus und Unterricht, Jahrgang 1870. Str. 501—516, § 33, str. 506—507. —
2. Štev. 17, str. 259—261 in št. 19, str. 289 do 291. —
3. Allgemeine Chronik des Volksschulwesens, 14. Jahrgang 1878, str. 254. —
4. Vprašanja in odgovori, UT XXX, št. 10, str. 157. —
5. UT XXXI. 2. Šolski vestnik (kronika) št. 13, str. 195—198. —
6. Izvršilni predpis k dokončnemu šolskemu in učnemu redu. V Ljubljani 1908, str. 63. —
7. Franz Kosar, Anton Martin Slomšek, Fürst-Bischof von Lavant, Marburg 1863, str. 244—249. —
8. Protokoll über die höchsten Ortsergangenen Schulverordnungen St. Georgen bei Reichenegg, Num 156, str. 219—220. Arhiv Slov. šol. muzeja v Ljubljani, F 11 I/8-1. —
9. Protokoll der Trivialschule Reichenburg vom Jahre 1806—1868, Num 156, str. 298—299. Arhiv SŠM, F 99/2. —
10. Kronika je v arhivu SŠM, fasc. 25/14. Kronika je objavljena v Popotniku V, 1884. —
11. SŠM, fasc. 74. —
12. Kronika sloven. lj. š. v R. je v SŠM, inv. št. 99. Citat pod črto na str. 6. —
13. SŠM, fasc. 61/1/2. —
14. Chronik der Schule Sachsenfeld eröffnet durch Franz Kowatsch im Jahre 1855 — ter Chronik der Pfarrschule zu Greis, eröffnet im Jahre 1856 durch Josef Toplak Schullehrer. Obe ima SŠM, fasc. 62/5 in fasc. 131.

Med posebnostmi šolskih kronik je treba omeniti kroniko Osnovne šole Kamnica pri Mariboru, katere zanimivost je znatna filatelistična zbirka in numizmatična zbirka bankovcev največ iz dobe druge svetovne vojne.

Viri in literatura:

Originalne šolske kronike in izvlečki iz šolskih kronik v Slovenskem šolskem muzeju v Ljubljani. — Lotz, Chronik der Schule. W. Rein, Encyklopädisches Handbuch der Pädagogik. Zweite Auflage. 1. Band. Langensalze 1903, str. 906—909. Gustav Andr. Ressel, Handbuch zur

Führung der Amtsgeschäfte der Schulleitungen an Volks- und Bürgerschulen, Wien 1893 und 1900. Allgemeine Chronik des Volksschulwesens. 14. Jahrg. Breslau 1878, str. 254. Ferd. Frank, Schulchronik. Enzyklopädisches Handbuch der Erziehungskunde. Herausgegeben von Dr. Joseph Loos. II. Band. Wien und Leipzig 1908, str. 603 do 605. — Ferdinand Frank, Enzyklopädisches Handbuch der Normalien für das österreichische Volksschulwesen. Wien 1910. — Naprava šolske kronike. UT XVIII, 1878, str. 206—207. — K-n, Ueber Amtsschriften, LZg X, 1882. — Einrichtung der Schulchronik, LZg XX, 1892, str. 76—77. — B., Die neuen Drucksorten für die Amtsschriften an den Volksschulen Krains, LZg XXI, 1893, str. 182—184. — Ivan Klemenčič, O nastavljanju krajevnih kronik, Popotnik XIV, 1893, št. 14 in 15, str. 214—217 in 230—233. — A. Kržišnik, Krajevna kronika, Slov. učitelj XXI, 1920, št. 3, str. 55—56. — Ivan Hribski, Šolski upravitelj,

1927. — Ciril Dekval, Učiteljevo delo v šoli na Kočevskem. Referat na narodno obrambnem tečaju Družbe sv. Cirila in Metoda v Ljubljani, ki je bil 8. in 9. januarja 1940 v Kočevju. Tipkopis, str. 58—71. — Vilko Menard, Kako naj pišemo šolske kronike. Kongres pedagoških delavcev LRS na Bledu II. 1951. Pedagoški tisk, 3. zv., str. 65—75. — Franc Ostanek, Pomen šolskih kronik za zgodovino šolstva, Kronika I, 1953, str. 177—183. — Fran Roš, Okupator piše kroniko, Prosvetni delavec, priloga Popotnika LXIV, 1947, str. 10—14. — F. H., Pišimo krajevne kronike, PD VI., št. 2 in 3 (28. I. 1955). — Josip Bénédek, Čertice iz šolske kronike narodne šole v Planini na Notranjskem, Slov. učitelj, III, 1875, št. 17, str. 261—264. — Aus der Chronik der Laibacher Lehrerbildungsanstalt, LZg 36, 1908, Nr 5 in 6, 104—108 in 125—128. — Administrativno poslovanje v vzgojnih domovih. Objave Ministrstva prosvete LRS, II, št. 5 (5. III. 1951).

VRHNIŠKI MITNIČARJI

RAFAEL OGRIN

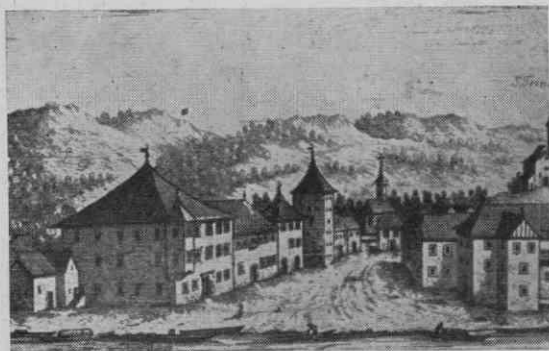
Na Valvasorjevi sliki Vrhnike je narisana del Brega, ki leži ob poti od Ljubljane do cerkve sv. Lenarta. Slika kaže, kakšno podobo je imel današnji Cankarjev trg pred približno 300 leti. Takrat ga je zaključevala gotska cerkvica sv. Lenarta, okrog katere je bilo majhno pokopališče, kjer so pokopavali do leta 1733.¹ Nekako ob tem času je bila sezidana sedanja baročna cerkev, pokopališče pa opuščeno. Na tem trgu je stanovala tedaj trška gospoda, Kalini, Hofmani in Garzaroliji, sami priseljenci, ki so imeli v rokah mitnico, pošto in pogosto tudi trško sodstvo. Tu ob Ljubljani je bilo potniško pristanišče, kjer so prestopali potniki iz čolnov na poštno konje ali vozove. Prvi most na tem mestu so

zgradili šele leta 1790.² Tovorno pristanišče pa je bilo kakih 500 m nižje ob Ljubljani.

Vrhnika je stala ob važni trgovski poti, ki je vezala sever z jugom. Trgovsko blago in potnike so vozili od Ljubljane do Vrhnike po Ljubljani, ker je bila cesta od Ljubljane do Vrhnike pogosto zaradi poplav neprevozna. Grof Lamberg, ki je to cesto uredil, poroča leta 1756 z velikim zadovoljstvom, da je bila cesta od Vrhnike do Stare Štange na Drenovem griču leta 1755 le tri tedne pod vodo, ki je segala do kolen.³ Poplave so minile šele, ko je bil zgrajen Gruberjev prekop. Od Vrhnike dalje so blago tovorili oziroma pozneje, ko je bila sredi XVIII. stoletja pot popravljena, vozili preko hribov proti Trstu ali Gorici.

Na tem kraju, kjer se je blago pretovarjalo, je bila že zelo zgodaj ustanovljena mitnica. Prve pisane vesti o njej pa so šele iz časov, ko so dobili naše kraje Habsburžani v roke.

Habsburžanom je vedno trda predla za denar. Da so ga dobili, so zastavljali svoje vladarske pravice (rudnike, mitnice) in svoja posestva. Tako je cesar Maksimilijan leta 1514 zastavil mitnico na Vrhniki pl. Egkhu, cesarskemu svetniku in stotniku v Gorici, kateremu je dolgoval 20.000 fl. Leta 1532 ni mogel cesar Ferdinand povrniti Jožefu pl. Lambergu njegovih stroškov za dvakratno potovanje k turškemu sultanu

Vrhnika v drugi polovici XVII. stoletja
(po Valvasorju XI, 423)